

Хроніка

Про діяльність Державного природознавчого музею НАН України у 2022 році

В межах виконання фундаментальної теми «Філогенетичні та антропогенні фактори фауни та флорогенезу модельних груп біоти України» вперше здійснено ревізію усіх вимерлих таксонів родини Baetiscidae, на основі матеріалів личинок та імаго з мезозою (крейда) і кайнозою (еоцен). Описано новий вид еоценових одноденок з балтійського бурштину, який віднесено до роду *Balticobaetisca*. Вперше описано крилату особину для крейдового роду *Protobaetisca* (формація Крато, Бразилія). Проаналізовано таксономічне різноманіття Baetiscidae та встановлено філогенетичні зв'язки сучасних та викопних видів. Встановлено діагностичну цінність окремих анатомічних ознак для ідентифікації криптичних видів роду *Monacha*, закартовано анатомічно перевірені знахідки *M. claustralis* і *M. cartusiana* на заході України. Проведено оцінку просторової та часової мінливості фенетичної структури *Cepaea hortensis* на заході України, виділено фенотипічні маркери, які відповідають різним джерелам і часу інтродукції модельного виду. Проведений аналіз таксономічної структури підроду *Nipponentominae*, який дозволив віднести 59 її валідних видів до 13 родів. Низку видів було перенесено до інших родів, а для двох видів обгрунтовано два нові роди. Встановлено, що види підроду *Nipponentominae* поширені переважно у Північній Америці та Азії. У Європі трапляються лише 3 види з цієї підроду. На підставі детального аналізу морфо-анатомічної структури 18 видів роду *Aporcelinus* (Aporcelaimidae), поширених в різних зоогеографічних областях суші, висловлено гіпотезу про його філетичну гетерогенність. Таксон чітко розділяється на три незалежні філогенетичні лінії. Найчисленнішу з них представляють види групи «*diadematus*», що характеризуються рядом плезіоморфних ознак та поширені переважно на фрагментах Гондвани.

Завершено верифікацію і наповнення робочої бази даних ендемічних судинних рослин Українських Карпат. Кінцевий варіант бази налічує 77 ендемічних таксонів видового та субвидового рангу представлених у флорі Українських Карпат та 949 синонімів до них.

Під час виконання другого етапу теми «Екологічна оцінка стану заплавної екосистем в умовах глобальних змін природного середовища» встановлено, що в ґрунтовому покриві річкових заплав Закарпатської низовини домінують алювіальні дернови, алювіальні лучно-буроземні та алювіальні болотні ґрунти. Надзаплавні тераси займають напівгідроморфні ґрунти. До від'ємних форм рельєфу приурочені гідроморфні ґрунти, в межах яких виділяється 2 типи ґрунтів: лучно-болотні та оторфовано-глейові. Здійснено синхронізацію класифікаційних одиниць заплавної ґрунтового покриву з міжнародною класифікацією WRB. Встановлено, що у прирусловій частині заплави домінують ґрунти реферативної групи Fluvisols, в центральній частині – Stagnosols та Gleysols, а у притерасній – Gleysols та Histosols. У заплавної комплексах верхів'їв малих річок Давидівського пасма ідентифіковано Subaquatic Nidilithic Leptosols, Rendzic Leptosols та Calcaric Fluvic Mollic Gleysols. Проведено описи рідкісної рослинності оселища холодних жорстководних джерел з травертиновими формаціями (7220 переліку Natura-2000), що належить до споріднених союзів *Sratoneurion* Koch 1928 та *Pellion* Bardat 2004. Узагальнено польові та ретроспективні матеріали щодо поширення рідкісного виду птахів заплавної комплексу України баранця великого *Gallinago media* в регіоні Західного Полісся, в долині Прип'яті та її допливів. Встановлено, що чисельність локальної популяції виду на заході України сягає 150 токуючих самців. За період з 2005 до 2022 рр. на Західному Поліссі виявлено 22 токовища виду, з них станом на 2021-2022 рр. активними залишаються 14. Досліджено вплив антропогенних факторів на успішність гніздування лелеки чорного *Ciconia nigra* в Західному Поліссі України, зокрема на гніздобудівну поведінку і тривалість функціонування гнізд лелеки. Виділено 10 основних причин падіння гнізд чорного лелеки, що значною мірою пов'язано з лісогосподарською діяльністю. Подано клопотання та обгрунтування створення пралісових пам'яток природи і розширення існуючих на площі понад 500 га та створення гідрологічного заказника «Травертинові джерела» (4,4 га) на території Львівської області. Проведено термінові заходи природоохоронного менеджменту у «Долині нарцисів» (Карпатський біосферний заповідник) шляхом підняття рівня ґрунтових вод з метою збереження фрагментів заплавної луки в умовах екстремальних температур.

Розпочато виконання прикладної теми «Аналіз історії формування музейних фондів із застосуванням музейно-інформаційного ресурсу Центр даних «Біорізноманіття України». Проаналізовано літературні джерела з ботаніки та ентомології опубліковані до 1899 р., виокремлено однотипні етикетки та визначено їхню належність до певних збирачів. Підготовано оригінали-макети каталогів оцифрованих музейних предметів з родів *Leucorrhinia* (Odonata, Libellulidae), *Odacantha* (Coleoptera, Carabidae), *Habroloma* (Coleoptera, Buprestidae), *Chrysopa* (Neuroptera, Chrysopidae); видів *Asplenium viride* Huds., 1762 (Polypodiales, Aspleniaceae), *Bombus muscorum* (Linnaeus, 1758) (Hymenoptera, Apidae). Доопрацьовано та вдосконалено програмне забезпечення музейно-інформаційного ресурсу Центр даних «Біорізноманіття України», створено розділ «Віртуальні колекції» у якому представлені колекції Й. Дзендзелевича, М. Ломницького, І. Верхратського, О. Волощак, А. Ремана, В. Дідушицького. Центр даних «Біорізноманіття України» поповнено 10336 записами (Chromista – 2, Fungi – 86, Plantae – 2870, Animalia – 7378), з них: таких, які мають інвентарні номери (Plantae – 1989, Animalia 2372). Введено 474 види (Chromista – 2, Fungi – 63, Plantae – 93, Animalia – 316). Оцифровано колекцію ряду Raphidioptera з основного фонду музею – 48 екз. 6 видів, колекцію твердокрилих родини Ciidae – 87 екз. 16 видів, 1 вид з роду *Bombus*, а також 122 екземпляри денних метеликів 10 видів.

Впродовж першого року виконання прикладної теми «Методологічні засади експертної оцінки наукового потенціалу природничих колекцій» розпочато розробку методології експертної оцінки наукового потенціалу природничих колекцій Державного природознавчого музею НАН України з метою визначення їх місця у науковій інфраструктурі України та світу, популяризації наукового та науково-освітнього значення природничих колекцій для збереження природної спадщини, біорізноманіття та фундаментальних наукових досліджень. Проаналізовані країні закордонні та вітчизняні практики управління природничими колекціями, налагоджена співпраця з Національним Інститутом Спадщини Республіки Польща, отримані матеріали щодо польського законодавства в галузі обігу палеонтологічних колекцій, отримані консультації та відповідні методичні матеріали щодо розробки планів реагування на надзвичайні ситуації для природничих колекцій у музейних експертів з природничого сектору Асоціації німецьких музеїв, Національного музею Чехії (Прага), Музею природи науки і техніки у м. Зальцбург (Австрія), Природничого музею університету м. Цюріх (Швейцарія) та інших. На підставі напрацьованих підходів до пріоритизації за ціннісними критеріями для природничих колекцій було проведено переміщення й забезпечення колекцій хребетних тварин через загрози виникнення надзвичайної ситуації внаслідок воєнних дій.

Впродовж виконання завершального етапу фундаментальної теми «Заповнюючи пробили у мезозойській історії сітчастокрилих: систематика родин *Rhachiberothidae* та *Babinskaiidae* задокументована у викопних смолах» опрацьовано колекцію бурштинів еоценового періоду із включеннями, що зберігаються у Державному природознавчому музеї НАН України. Досліджено колекції бірманського бурштину (М'янма) та Формачії Крато (Бразилія), що зберігаються у Державному природознавчому музеї Штутгарта (Німеччина). Доповнено матриці морфопараметричних ознак викопних представників *Rhachiberothidae* та *Babinskaiidae* (Neuroptera), що можуть слугувати основою для аналізу філогенетичних зв'язків сучасних та викопних таксонів в межах цих модельних родин.

Впродовж 2022 року в музеї працювала одна виставка та частина стаціонарної експозиції «Льодовикова епоха: повернення мамута до Львова». За результатами виконання наукових досліджень і науково-фондової роботи опубліковано 96 наукових та науково-популярних праць. Серед них 2 монографії, науково-популярне (електронне) видання, 38 випуск «Наукових записок Державного природознавчого музею», 16 статей у наукових та періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз даних Scopus та/або Web of Science Core Collection, 8 статей у наукових періодичних виданнях, які включені до інших наукометричних баз даних, 14 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 10 статей в інших наукових виданнях, методичні рекомендації, 29 тез доповідей і 8 матеріалів міжнародних конференцій та всеукраїнських науково-практичних заходів, 4 інші публікації та 2 науково-популярні статті.

Учений секретар музею
Х. І. Архіпова